

De la restructurarea URSS la independența RSSM (1985-1991)

[From the restructuring of the USSR to the independence of the SSRM (1985-1991)]

Sergiu MUSTEAȚĂ

Abstract: *The transition of Moldavia from a Soviet Socialist Republic to an independent and democratic nation was a process that spanned (roughly) from 1985 to 1991. In this paper the author presents the relations between the reforms undertaken by Mikhail Gorbachev ("Glasnost" and "Perestroika") and the emergence of a political opposition from within the Moldavian civil society against the Communist Party that ruled this peripheral Soviet Republic. More than this, the paper presents the relations between the main political opposer of the communists (gathered in different civil organizations) and the leadership of the Soviet Moldavia. The events that facilitated the dissolution of the Soviet Union are also mentioned and analyzed at a local and broader level, from the relation of Moldavia with the main Soviet Nations (Russia, Belarus, Ukraine), to the political and diplomatic bounds that are made during the year 1991 with Romania.*

Keywords: *communism, transition, Gorbachev, the Soviet Socialist Republic of Moldavia, democracy.*

De la restructurare la mișcarea de emancipare națională¹

După Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (PCUS) din aprilie 1985 și Congresul al XXVII-lea (februarie-martie 1986) al PCUS, s-au schimbat concepțiile de dezvoltare internă și de politică externă ale URSS, care au avut un impact larg asupra republicilor unionale. Perioada cuprinsă între 1985 și 1989 este considerată începutul mișcării democratice din RSS Moldovenească, care a fost posibilă grație politicii promovate de Mihail Gorbaciov, secretarul general al PCUS, ulterior președintele URSS – accelerare (uskorenie), restructurare (perestroika), transparență și libertatea cuvântului (glasnost)². În anii 1989-1991, URSS a fost cuprinsă de o criză politică profundă, impulsionată în mare parte de mișcările de emancipare națională din republicile unionale. Majoritatea republicilor sovietice au optat pentru suveranitatea lor, iar țările baltice, din start, și-au revendicat dreptul lor la independență.

Anul 1988 a fost un an în care efectele restructurării s-au simțit și la Chișinău. Chiar la începutul anului 1988 la Plenara a VII-a a CC a PCM s-au discutat necesitatea introducerii unor reforme politice și economice, care s-au reflectat mai clar în tezele din luna noiembrie 1988 „Să

---

¹ Acest articol este actualizat după unele părți publicate în lucrarea – D. Cimpoșu, S. Musteață, *Basarabia la un secol de la Marea Unire. O istorie politică a Republicii Moldova (1991-2018)*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2018.

² A. Moraru, *Istoria românilor. Basarabia și Transnistria (1812-1993)*, Chișinău, 1995, p. 524.

afirmăm restructurarea prin fapte concrete”³. Aceste teze au fost elaborate în stilul ideologiei comuniste și au fost criticate chiar de către unii comuniști. În paralel cu frământările din interiorul partidului comunist se mobilizează societatea civilă, care încearcă să susțină inițiativele lui M. Gobaciov. Astfel, la 3 iunie 1988, la Chișinău, a fost constituită Mișcarea Democratică pentru Susținerea Restructurării (MDSR), în fruntea căreia se afla intelectualitatea. Din programul MDSR aprobat la 24 august 1988 reiese că această mișcare susținea democratizarea societății prin introducerea mai multor libertăți, cum ar fi trecerea RSS Moldovenești la autogestiune, introducerea cetățeniei RSSM, ameliorarea condițiilor de dezvoltare a culturii moldovenești, reitroducerea funcțiilor sociale ale limbii moldovenești etc.⁴

Un rol important în promovarea ideilor democratice și de renaștere națională l-a avut Cenaclul literar-muzical „Alexei Mateevici”, condus de Anatol Șalaru. Una dintre primele ședințe ale Cenaclului a avut loc la 15 ianuarie 1988, în preajma bustului lui Mihai Eminescu de pe Aleea Clasicilor din parcul Pușkin din Chișinău (astăzi Grădina publică „Ștefan cel Mare”). De la bun început cenaclul a adunat sute și apoi mii de cetățeni schimbându-și locul întrunirilor la Teatrul Verde de la lacul comsomolist. Pe parcursul anului 1989 au fost organizate numeroase întruniri publice (mitinguri, demonstrații), care au stimulat trezirea conștiinței naționale a cetățenilor din RSSM. Astfel, din notele informative ale secției ideologice a CC al PCM privind ședințele cenaclului „A. Mateevici” constatăm că la întrunirea de pe 19 februarie 1989 s-au adunat cca. 11-12 mii de participanți⁵. Un rol important în acest proces de renaștere națională l-a jucat articolul semnat de Valentin Mândăcanu, *Ecologia spiritului* prin care critică politica lingvistică promovată de PC în RSSM și lansează discuția asupra concepției limbii române⁶.

Treptat Mișcarea Democratică pentru Susținerea Restructurării și Cenaclul literar-muzical „Alexei Mateevici”, după exemplul republicilor baltice, și-au unit eforturile creând la 20 mai 1989 Frontul Popular din Moldova (FPM). Deși programul FPM anunța o mișcare cu opțiuni politice în opoziție față de PCM, printre liderii FPM erau un șir de membri ai Partidului Comuniștilor din Moldova, inclusiv Ion Hadârcă, președintele FPM⁷. În același an, la 18 iunie, este fondată și Asociația Istoricilor din Republica Moldova (AIRM), iar președinte este ales profesorul Alexandru Moșanu, care va deveni mai târziu președintele parlamentului. Istoricii de rând cu scriitorii și alte categorii de intelectuali au jucat un rol important în mișcarea de emancipare națională.

---

³ I. Cașu, I. Șarov, *Republica Moldova de la Perestroikă la independență, 1989-1991. Documente secrete din arhiva CC al PCM*, Editura Cartdidact, Chișinău, 2011, p. 25.

⁴ *Ibidem*, p. 27. M. Cernencu, A. Galben, Gh. Rusnac, *Republica Moldova: istoria politică (1988-2000). Documente și materiale*, Chișinău, 2000, vol. II, p. 6.

⁵ I. Cașu, I. Șarov, *op. cit.*, p. 124, doc. nr. 45.

⁶ V. Mândăcanu, „Ecologia spiritului”, în *Nistru*, nr. 4, 1988.

⁷ I. Cașu, I. Șarov, *op. cit.*, p. 27.

În martie 1989 au avut loc alegerile parțial libere în Sovietul Suprem al URSS, la care au participat, pentru prima dată în istoria RSSM și alți candidați decât membrii PCUS. În 10 din cele 16 circumscripții electorale din RSSM au învins reprezentanții MDSR și Cenaclului „A. Mateevici” - Petru Buburuz, Mihai Cimpoi, Nicolae Dabija, Eugen Doga, Ion Druță, Anton Grăjdieru, Ion Hadârcă, Leonida Lari, Dumitru Matcovschi și Grigore Vieru. Pierderea candidaților PCM în fața reprezentanților grupurilor neformale, a însemnat o lovitură dură pentru partidul comunist. Ideea renunțării la monopolul PC asupra puterii fusese lansată la Moscova de către Andrei Saharov în mai 1989, la Congresul Deputaților Poporului din URSS. M. Gorbaciov, în cadrul Plenarei CC al PCUS din 5-7 februarie 1990, a propus revizuirea articolului 6 din Constituția URSS (1977), care declara rolul conducător al PCUS. Propunerea de revizuire a art. 6 a fost ratificată la 14 martie 1990, la Congresul al III-lea Extraordinar al Deputaților Poporului din URSS. În noua redacție, articolul 6 al Constituției URSS avea următorul conținut: „Partidul Comunist al Uniunii Sovietice, alte partide politice, precum și organizațiile sindicale, de tineret, alte organizații obștești și mișcări de masă participă la elaborarea politicii statului sovietic, în administrarea treburilor de stat și obștești prin intermediul reprezentanților lor în Sovietele de Deputați ai Poporului”. După modificarea articolului 6 din Constituția URSS, rolul PCUS a fost în continuă scădere. Renunțarea la monopolul politic al Partidului Comunist (PC) a facilitat democratizarea societății moldovenești. La Chișinău, Prezidiul Sovietului Suprem al RSSM, aprobă un decret special privind „Cu privire la modul provizoriu de înregistrare a formațiunilor obștești ale cetățenilor în RSSM”. Astfel, în contextul apropierei datei alegerilor în Sovietul Suprem al RSSM, guvernul de la Chișinău a fost nevoit să înregistreze, la 26 octombrie 1989, primele patru organizații neformale și formațiuni obștești: Frontul Popular din Moldova (lider I. Hadârcă), Mișcarea Unitate-Edinstvo (A. Lisețki), Gagauz Halkî (S. Bulgac) și Asociația Cultural-Socială a Bulgarilor „Vozrojdenie” (I. Zabunov). Primul partid politic înregistrat oficial în Republica Moldova a fost Partidul Social Democrat, creat la 13 mai 1990, care avea inițial trei copreședinți: Alexandru Coșeleu, Oazu Nantoi și Ion Negură⁸.

În anii 1989-1991 au avut loc, la Chișinău, mai multe acțiuni stradale, care s-au încheiat cu arestări și ciocniri cu forțele de ordine. În acest context, menționăm câteva din ele:

- la 12 martie 1989, la un miting de protest, pentru prima dată a fost ridicat din mulțime tricolorul. Cei mai activi manifestanți au fost arestați. La 31 mai 1989 un grup de cetățeni au declarat grevă a foamei, în fața monumentului lui Ștefan cel Mare, în semn de protest împotriva deținerii persoanelor arestate la demonstrația din 12 martie 1989;

---

⁸ Igor Cașu, „Gorbaciov propunea anularea rolului conducător al PCUS în februarie 1990”, <http://www.europalibera.org/content/article/2299780.html> (accesat la 09.02.2011).

- la 28 iunie 1989, pentru prima dată a fost organizat la Chișinău un miting de protest împotriva ocupării Basarabiei de către URSS. Simpatizanții Frontului Popular din Moldova (FPM) au împiedicat desfășurarea mitingului consacrat „eliberării Basarabiei de sub jugul moșieresc român și reunirea ei cu patria sovietică”, organizat în mod tradițional de autoritățile comuniste. Biroul CC al PCM a condamnat acțiunile FPM, considerându-le dăunătoare din punct de vedere politic;

- la 27 august 1989 a avut loc la Chișinău prima Mare Adunare Națională la care au participat circa 500 mii de oameni din majoritatea raioanelor republicii. Prin documentul final al adunării se cerea decalarea suveranității RSSM, oficializarea limbii moldovenești, trecerea la alfabetul latin, revenirea la tricolor și simbolurile naționale. În rezultatul activității unei comisii de stat, dar și a presiunii mișcării naționale, la 31 august 1989, Sovietul Suprem al RSSM adoptă legea cu privire la statutul limbii moldovenești ca limbă de stat. Dezbaterile în jurul acestei legi au provocat minoritățile etnice conlocuitoare, care s-au antrenat într-o serie de greve prin care se împotriveau acordării limbii moldovenești statutului de limba de stat și trecerii la alfabetul latin. În toamna anului 1989 numărul greviștilor, în special din stânga Nistrului, ajunge la circa 200 mii. La începutul lunii septembrie 1989 RSSM a fost vizitată de membrii unei comisii speciale a Sovietului Suprem al URSS care s-a pronunțat pe marginea politicii lingvistice de la noi, acceptând ideea revenirii la alfabetul latin, dar accentuând și necesitatea păstrării privilegiilor vorbitorilor de limbă rusă⁹;

- în timp ce autoritățile republicilor baltice, a Georgiei, a Armeniei au renunțat la parada militară de la 7 noiembrie 1989, autoritățile de la Chișinău au decis desfășurarea ei. Dar, în dimineața zile de 7 noiembrie 1989, un grup de cca 100 de persoane au ieșit cu lumânări în fața tancurilor sovietice pregătite pentru parada militară. Când coloana Frontului Popular din Moldova a ajuns în Piața Victoriei, conducerea PCM a părăsit tribuna centrală și astfel parada militară de la Chișinău a fost compromisă¹⁰;

- câțiva tineri care protestau în fața Ministerului de Interne împotriva acțiunilor miliției la 7 noiembrie 1989 au fost arestați. Aceasta a provocat adunarea spontană a oamenilor în fața Ministerului. Protestatarii scandau „Arestații – eliberați!”. Au fost și ei atacați și loviți cu bastoanele de către milițieni. Către orele 18.00, în fața Ministerului de Interne se adunaseră peste 1000 de persoane, fiind blocată circulația pe strada centrală. Din clădirea Ministerului au ieșit 200-300 de milițieni, care au atacat mulțimea. Un grup de deputați au venit la sediul Ministerului de Interne și i-au propus lui V. Voronin, ministrul de Interne, să ordone retragerea milițienilor. Sub presiunea străzii, au fost eliberați arestații. În timp ce coloana de protestatari se îndrepta spre

⁹ I. Cașu, I. Șarov, *op. cit.*, pp. 29-30.

¹⁰ Gh. E. Cojocaru, *1989 la est de Prut*, Ed. Prut Internațional, Chișinău, 2001, pp. 188-189.

Piața Victoriei, din clădirea Ministerului de Interne a început să se tragă cu gloanțe oarbe și s-au auzit rafale de pistol-automat, care au provocat mulțimea la acțiuni violente. Protestatarii au început a arunca cu pietre în clădirea Ministerului de Interne. Către orele 23.00, în Piața Victoriei se adunaseră deja 5000-6000 de persoane, care cereau demisia lui S. Grosu, V. Pșenicinikov, I. Kalin, V. Semionov;

- după evenimentele din 7 și 10 noiembrie 1989, s-a încercat acuzarea și dizolvarea FPM, dar autoritățile nu au îndrăznit să aplice acest scenariu. La conferința de presă din 12 noiembrie 1989 de la Ministerul de Interne s-a aflat că în noaptea de 10 noiembrie, pe Aeroportul din Chișinău au aterizat 10 avioane militare, având la bord peste 2000 de militari ai trupelor speciale ale Ministerului de Interne al URSS, comandant fiind general-locotenentul Vladimir Dubenjuk, care a declarat că a venit la Chișinău la chemarea conducerii republicii.

Deși spiritele erau încinse și în Moldova, totuși la Chișinău, atât oamenii de rând, cât și elitele politice au procedat cu o doză mai mare de prudență. Între 1989 și 1990 mișcarea de renaștere națională era în continuă creștere și avea impact asupra societății și a clasei politice de la Chișinău. Petru Lucinschi, consideră că „la începutul anului 1990 situația la Chișinău s-a agravat și în urma evenimentelor care au avut loc în România. Revoluția din decembrie 1989 repede trece Prutul și spiritul anticomunist vine și la noi. În această nouă conjunctură podurile de flori nu numai că le-am permis, dar chiar am făcut tot posibilul ca oamenii de pe ambele maluri ale Prutului să se întâlnească nestingherit”¹¹. P. Lucinschi are dreptate că în primăvara anului 1990 mișcarea de emancipare națională a fost încurajată de lichidarea regimului comunist din România, însă el nu spune adevărul până la capăt. Decizia a organiza podurile de flori a fost luată la Moscova nu doar pentru a se rentâlni românii de pe ambele maluri ale Prutului, dar mai mult pentru a scădea din tensiunea acesti mișcări.

Alegerea democratică, în două tururi, în anul 1990, a primului parlament (Sovietul Suprem) al RSS Moldovenești a marcat evoluția mișcării de renaștere și eliberare națională¹². O pătrime din membrii noului parlament erau reprezentanți ai FPM. Evenimentele social-politice din 1990 au condus la crearea organelor puterii (Parlament, Guvern etc.), a Radioteleviziunii Naționale și a Agenției Naționale de Știri „Moldpress” și au finalizat cu declararea suveranității (23 iunie 1990) și a independenței Republicii Moldova (27 august 1991). Pe 25 mai 1990 are loc numirea lui Mircea Druc în fruntea Guvernului, care deși a guvernat o perioadă scurtă de timp, a condus primul guvern al RSSM ales pe cale democratică. Astfel, în anul 1990, la Chișinău s-au produs mai multe evenimente semnificative: alegerile libere în Sovietul Suprem al RSSM,

---

¹¹ P. Lucinschi, *Moldova și moldovenii. De ce țara noastră este mereu la răscruce? (încercare de răspuns la întrebare)*, Editura Cartea Moldovei, Chișinău, 2007, p. 287.

¹² P. Sandulachi, V. Darie (coordonatori), *Parlamentul Independenței*, Chișinău, 2010.

adoptarea drapelului și stemei de stat, modificarea denumirii republicii din RSS Moldovenească în RSS Moldova, crearea comisiei de elaborare a Constituției, Declarația de suveranitate din 23 iunie 1990, alegerea președintelui RSS Moldova (3.09.1990) etc. Pe de o parte, observăm un proces de democratizare a societății moldovenești, revenirea la valorile naționale, iar pe de altă parte, Moscova a stimulat separatismul în Moldova, care a condus la formarea Republicii Sovietice Socialiste Găgăuzia și a Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești Nistrene¹³. La rugămintea autorităților de la Chișinău de a se lua măsuri în privința mișcărilor separatiste, M. Gorbaciov, președintele URSS, semnează la 22 decembrie 1990 un decret care garantează integritatea RSSM (doar) în cadrul URSS. Acest fapt a fost mai degrabă o avertizare la adresa mișcării de renaștere națională, decât o intenție de a asigura liniștea și integritatea RSS Moldova.

Declarația de suveranitate, aprobată pe 23 iunie 1990, stipulează clar că suveranitatea RSS Moldova este unică și este o condiție necesară a existenței statalității. Cele treisprezece puncte ale declarației trasează clar perspectiva dezvoltării statului suveran, unitar și indivizibil. La fel, declarația cetățeniei RSS Moldova și va da un impuls procesului de elaborare a unei noi constituții. Pe lângă declararea statului de drept, a separării puterii în legislativă, executivă și judecătorească, RSS Moldova se declară subiect egal al relațiilor internaționale și declară o zonă demilitarizată.¹⁴ Deși, Declarația de suveranitate anunța un șir de criterii de dezvoltare durabilă a RSS Moldova, multe din aceste puncte rămân a fi parțial realizate până în prezent.

De la suveranitate la independență

Anul 1991 este, incontestabil, anul schimbării pentru spațiul sovietic, deoarece transformările demarate în anii '80 s-au soldat cu dezagregarea URSS și apariția unor noi state independente. Anul 1991, cu siguranță, poate fi considerat o continuare a ceea ce a fost 1989 pentru Europa Centrală și de Est, care a schimbat milioane de destine. Chiar dacă nu a existat inițial un proiect al reconstrucției, evenimentele din 1989-1991 au pus bazele societăților democratice contemporane, înlocuind regimurile totalitar comuniste cu cele democratice. Dacă anul 1989 este considerat *annus mirabilis* sau *naufraziul utopiei*, atunci anul 1991 este începutul recesiunii mondiale¹⁵.

---

¹³ Deputații din Sovietul Suprem al RSS Moldova originari din raioanele din stânga Nistrului nu au susținut proiectele naționale de adoptare a simbolicii statale, iar la 12 martie 1991, Sovietul Suprem de la Tiraspol a interzis folosirea scrierii cu caractere latine pe teritoriul din stânga Nistrului. Gh. Cojocaru, *Separatismul în slujba Imperiului*, Chișinău, 2000.

¹⁴ „Declarația de suveranitate a Republicii Sovietice Socialiste Moldova”, Nr.148-XII din 23.06.90, în *Vesti*, Nr. 8/192, 1990.

¹⁵ R. Dahrendorf, *Reflecții asupra revoluției din Europa*, București, Humanitas, 1993; V. Tismăneanu, *Revoluțiile din 1989. Între trecut și viitor*, Editura Polirom, Iași, 1999 (trad. în rom. de Dragoș și Cristina Petrescu); S. Antohi, V. Tismăneanu, (eds), *Between Past and Future: The Revolutions of 1989 and Their Aftermath*, Central European University Press, New York and Budapest, 2000 (versiunea română de Marilena Andrei, Elena Neculcea, Livia

Pe parcursul anilor 1990-1991 conducerea unională încerca insistent să găsească soluții capabile să împiedice destrămarea URSS. Începutul anului 1991 a fost dramatic pentru republicile baltice, unde s-au confruntat direct dorința de libertate, democrație și independență a populației băștinașe cu autoritarismul sovietic, care dorea menținerea URSS. La 10 ianuarie 1991, M. Gorbaciov a adresat o notă ultimativă Sovietului Suprem al Lituaniei, prin care cerea „restaurarea constituției sovietice în țară și revocarea legilor considerate neconstituționale de autoritățile unionale”¹⁶. În urma confruntărilor de stradă dintre forțele de ordine și populația civilă la Vilnius, în zilele de 11-13 ianuarie au fost uciși 14 oameni și au fost răniți peste 600. Câteva zile mai târziu, forțele speciale au omorât 4 persoane din rândul protestatarilor la Riga. Marea Britanie a fost una dintre primele puteri din Vest care au dezaprobat acțiunile militare la Vilnius și Riga, susținând „reforme, și nu represiile” și condamnând conducerea URSS pentru tentativa de camuflare a evenimentelor din Lituania. În RSSM, forțele democratice iau atitudine și la 13 ianuarie 1991, la Chișinău are loc mitingul Alianței Naționale pentru Independență „16 Decembrie”, la care a fost condamnată agresiunea sovietică împotriva Lituaniei¹⁷. Protestele din republicile baltice au condus la ieșirea lor din componența URSS: independența Lituaniei a fost declarată la 11 martie 1990, independența Letoniei și a Estoniei – la 3 martie 1991. Spre deosebire de Lituania, Letonia sau Georgia, RSS Moldova a fost ocolită de confruntări soldate cu victime. La 4 februarie 1991, Petru Lucinschi este nevoit să demisioneze din funcția de prim-secretar al CC al PCM, fiind substituit de Grigore Eremei¹⁸.

Congresul al IV-lea al Deputaților Poporului din URSS (Moscova, decembrie 1990) a decis organizarea la 17 martie 1991 a unui referendum unional privind menținerea URSS și semnarea ulterioară a unui Tratat unional¹⁹. RSS Moldova, împreună cu alte cinci republici (Estonia, Letonia, Lituania, Georgia și Armenia), în ciuda presiunilor exercitate de organele centrale de stat, nu a participat la acest scrutin, dar raioanele din stânga Nistrului, precum și unele instituții de pe malul drept au participat. În celelalte republici, prezența la vot a fost de cca 80%, din care 76% au votat pentru menținerea URSS²⁰. Rezultatele obținute ofereau autorităților sovietice un suport legal în favoarea integrității URSS, dar acestea nu au putut opri procesele de afirmare a suveranității și tendințele de independență din republicile unionale. O dovadă în acest

---

Szász, *De la utopie la istorie: Revoluțiile din 1989 și urmările lor*, Editura Curtea Veche, București, 2006); S. Tănase, *Istoria căderii regimurilor comuniste. Miracolul revoluției*, ed. a II-a, București, Humanitas, 2009.

¹⁶ *Moldova suverană. Cotidian al Sovietului Suprem și al Guvernului RSS Moldova*, 10 ianuarie 1991.

¹⁷ Igor Cașu, „Cronologia URSS. 1991”, 16.03.2011, <http://www.europalibera.org/content/article/2339685.html> (accesat la 20.09.2014).

¹⁸ Iurie Gogu, *Istoria românilor dintre Prut și Nistru. Cronologie comentată (1988-2010)*, Chișinău, 2010, msc.

¹⁹ Gh. E. Cojocaru, *Tratatul de Uniune Sovietică*, Editura Civitas, Chișinău, 2005, pp. 381-485.

²⁰ Vezi mai multe detalii despre referendum în intervenția lui I. Cașu la Radio Europa Liberă din 17.03.2011, „RSSM și referendumul cu privire la păstrarea URSS din 17 martie 1991”, <http://www.europalibera.org/content/article/2341090.html> (accesat la 05.08.2011).

sens a fost și puciul din august 1991, care, în pofida intenției de a opri dezintegrarea, a grăbit colapsul URSS.

În contextul schimbărilor din statele baltice și al mișcărilor din interiorul Moldovei, Frontul Popular din Moldova cere Parlamentului²¹, în cadrul mitingului din 10 mai 1991, adoptarea declarației de independență, a legilor despre cetățenie, privatizare, Banca Națională, partide, presă, introducerea valutei naționale și naționalizarea averii PCM, adoptarea Codului funciar. Realizarea imediată a acestor solicitări a fost amânată din cauza mai multor factori, printre care discuțiile privind demisia prim-ministrului Mircea Druc. Frațiunea parlamentară a Frontului Popular din Moldova a înmânat la 21 mai 1991 un protest semnat de 70 de deputați, prin care era dezaprobat modul de confirmare a componenței Guvernului, propusă de președintele Mircea Snegur²². Acesta, la rândul lui, a învinuit FPM de destabilizarea situației social-politice din republică. În semn de protest, frațiunea Frontului Popular a părăsit ședința în plen și a declarat că va reveni în sala de ședințe numai după ce președintele Snegur va propune Parlamentului Declarația de independență. Deputații membri ai FPM, intonând imnul „Deșteaptă-te, române!”, s-au îndreptat spre Piața Marii Adunări Naționale, unde au avut loc incidente între manifestanți și polițiști. La 22 mai 1991, în Sovietul Suprem al RSS Moldova au avut loc discuții privind demiterea Guvernului Druc. Ele au început cu declarația președintelui Mircea Snegur referitor la evenimentele din 21 mai 1991. Președintele Snegur a supus unui atac vehement frațiunea parlamentară a Frontului Popular din Moldova, scriitorii, mișcările și organizațiile democratice, acuzându-i de provocarea evenimentelor din 21 mai. Snegur a cerut Parlamentului să adopte de urgență legea despre alegerea președintelui Republicii Sovietice Socialiste Moldova de către întreaga populație a țării²³. Sovietul Suprem a adoptat un proiect de lege prin care statutul prim-ministrului a fost egalat cu statutul unui membru de rând al guvernului (ministru, director general de departament), iar pentru destituirea prim-ministrului era suficient un minimum de 50% din voturi plus unul. Din 218 voturi valabile, 207 au fost pentru demiterea prim-ministrului Mircea Druc și doar 11 contra. Frațiunea FPM a înaintat președintelui Sovietului Suprem un protest, semnat de 60 de deputați. Au avut loc ciocniri între forțele de poliție și populația civilă lângă sediul Sovietului Suprem. Situația de conflict din Sovietul Suprem a continuat în ziua următoare, când frațiunea agrarienilor a propus un proiect de declarație de independență a republicii, iar frațiunea FPM a dat citire notei de protest în

---

²¹ Din primul parlament al Republicii Moldova (1990-1994) făceau parte 380 de deputați aleși nominal, conform circumscriptiilor.

²² A se vedea mai multe detalii despre cariera politică în următoarele volume: A. Vartic, *Snegur*, Editura Basarabia, Chișinău, 1996; M. Snegur, *Labirintul destinului. Memorii*, Fundația „Draghiștea”, Chișinău, vol. 1, 2007; vol. 2, 2008, vol. 3, 2013, vol. 4, 2013, vol. 5, 2013, vol. 6, 2013.

²³ La 23 mai 1991 Sovietul Suprem face o nouă schimbare în denumirea oficială a statului. din R.S.S. Moldova în Republica Moldova.

legătură cu înlăturarea anticonstituțională a prim-ministrului M. Druc²⁴. Pozițiile FPM au fost criticate de un șir de lideri de opinie din Moldova, care au constituit, la 13 iulie 1991, Forumul Democratic din Moldova (FDM), ca alternativă a PCM și a FPM. Fondatorii FDM au venit cu inițiativa reconcilierii societății și a renunțării la confruntarea etnică²⁵.

După un șir de dezbateri, la finele lunii mai 1991, în funcția de prim-ministru este desemnat Valeriu Muravschi (28 mai 1991 – 1 iulie 1992). Noul guvern, pe lângă disensiunile politice, avea să se confrunte și cu calamități naturale, căci la începutul lunii iulie au fost inundate cca 90 de localități. Tot la începutul lunii iulie 1991, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat un șir de acte normative destinate să contribuie la afirmarea statalității moldovenești. Printre acestea se numără Legea cu privire la privatizare, care, pe de o parte, a creat noi posibilități, iar pe de altă parte, i-a dezamăgit pe marea majoritate a cetățenilor, deoarece nu și-au putut recupera proprietățile naționalizate de autoritățile sovietice; Legea cu privire la cetățenie, prin care cetățenia Republicii Moldova se acorda tuturor persoanelor care locuiau pe teritoriul Republicii Moldova până la data de 23 iunie 1990 (această lege este considerată una dintre cele mai flexibile în ce privește acordarea cetățeniei unui stat, în special în comparație cu statele baltice, unde au fost stabilite un șir de rigori pentru obținerea acestui drept) etc.

Către mijlocul anului 1991, ponderea URSS pe plan extern scăzuse semnificativ. La 1 iulie 1991 are loc dizolvarea Organizației Tratatului de la Varșovia. Ungaria, Polonia și Cehoslovacia au convenit cu URSS asupra retragerii trupelor sovietice de pe teritoriile lor. Din acel moment, un șir de state est-europene și-au declarat intențiile de integrare în structurile NATO.

În situația creată, RSS Moldova începe să se manifeste treptat ca o entitate politică autonomă atât pe plan național, cât și internațional²⁶. M. Snegur efectuează, între 11 și 17 februarie 1991, prima sa vizită oficială în calitate de președinte al republicii la București. Vizita în România s-a realizat în contextul specificului mișcării de eliberare națională, precum și a intențiilor de stabilire a relațiilor culturale, academice și politice cu România, care au fost restricționate și controlate de autoritățile sovietice în anii 1944-1991. O lună mai târziu, la 25 martie 1991, Adrian Năstase, ministrul român de Externe, și Nicolae Țău, ministrul moldovean de Externe, au semnat Protocolul privind colaborarea dintre Ministerul Relațiilor Externe al RSSM și Ministerul Afacerilor Externe al României – primul document semnat împreună de

---

²⁴ Iurie Gogu, *Istoria românilor dintre Prut și Nistru. Cronologie comentată (1988-2010)*, Chișinău, 2010, msc.

²⁵ Vezi detalii la Igor Cașu, „Forumul Democratic din Moldova – alternativă la comuniști și frontiști (13 iulie 1991)”, în *Europa Liberă*, 13.07.2011, <http://www.europalibera.org/content/article/24263996.html> (accesat la 05.08.2011).

²⁶ În această ordine se înscrie și Hotărârea nr. 530-XII a Sovietului Suprem al RSSM din 5 martie 1991, prin care a fost sistată încorporarea tinerilor din RSSM în rândurile Armatei Sovietice și s-a hotărât că cetățenii RSSM vor satisface serviciul militar doar pe teritoriul republicii.

miniștrii celor două țări²⁷. Pe parcursul anului 1991 au urmat și alte întâlniri importante între Chișinău și București, cum ar fi o nouă întâlnire a președinților M. Snegur și I. Iliescu la București, vizita la Chișinău a prim-ministrului României, Petre Roman etc. Totodată, au fost semnate un șir de acte privind cooperarea în diferite domenii, în primul rând cultural și educațional. Astfel, în luna iulie 1991, 170 de profesori de liceu din Republica Moldova au mers într-o vizită de două săptămâni în România, iar în toamnă a plecat la studii în România un nou grup de studenți²⁸.

La 27 martie 1991, pentru prima dată după anul 1944, la Chișinău s-a serbat Unirea din 1918 a Basarabiei cu România. Deși problema reunificării Basarabiei cu România era pe larg discutată în public, liderii politici de atunci – I. Iliescu, M. Snegur, P. Lucinschi, P. Roman – susțin că nu au discutat acest subiect la întâlnirile lor oficiale²⁹. Populația rusofonă din Republica Moldova, inclusiv minoritatea găgăuză, a reacționat în mod ostil la aceste schimbări. Discursul *proromân* (subiecte privind limba, istoria) a devenit o sperietoare pentru populația rusofonă, în special din regiunile separatiste (Găgăuzia și Transnistria). Spre exemplu, după aprobarea tricolorului și stemei de stat de către Parlamentul RM, deputații din partea stângă a Nistrului au refuzat să mai participe la ședințele forului legislativ de la Chișinău³⁰.

În aceeași ordine de idei, la 24 iunie 1991, Parlamentul României a declarat nul Pactul Ribbentrop-Molotov din 23 august 1939, iar trei zile mai târziu, cu prilejul comemorării a 51 de ani de la anexarea Basarabiei de către URSS, doi membri ai Comitetului de politică externă al Senatului SUA, senatorii republicani Jesse Helms (Carolina de Nord) și Larry Prester (Dacota de Sud), au prezentat Senatului american un proiect de rezoluție în favoarea autodeterminării și reunificării Basarabiei și Nordului Bucovinei cu România.

În perioada 26-28 iunie 1991, la Chișinău a avut loc, sub egida Parlamentului Republicii Moldova, Conferința Internațională „Pactul Ribbentrop-Molotov și consecințele sale pentru Basarabia”³¹. Unul dintre raportorii de bază a fost prof. A. Moșanu, președintele Parlamentului RM, care a prezentat raportul „Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele sale pentru

---

²⁷ Iurie Gogu, *Istoria românilor dintre Prut și Nistru. Cronologie comentată (1988-2010)*, Chișinău, 2010, msc.

²⁸ În anul 1990, pentru prima dată statul român a acordat burse pentru studii în învățământul de stat pentru 1125 de tineri din URSS, printre care 87 de burse pentru tineri din Bucovina și 43 de burse pentru tineri din reg. Odesa.

²⁹ Aceste afirmații reies din interviurile realizate de autorul articolului cu persoanele nominalizate (aprilie-mai 2011).

³⁰ La 27 aprilie 1990 a fost adoptată Legea despre Drapelul de Stat (Tricolorul – albastru, galben și roșu), fapt care, pe de o parte, a fost un succes al mișcării naționale, iar pe de altă parte, a fost un pas provocator pentru mișcările separatiste de la Comrat și Tiraspol. Pentru unii deputați din Tiraspol această ședință a Sovietului Suprem al RSSM a fost ultima la care au participat. Stema de Stat a RSS Moldova (acvila și capul de bour) a fost adoptată la 3 noiembrie 1990.

³¹ Cu această ocazie, la Chișinău, pentru prima dată a fost publicată o culegere de documente în limba română, care include Tratatul, Protocolul adițional secret și alte acte importante. I. Șișcanu, V. Văratîc, (selecție), *Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia*, Universitas, Chișinău, 1991.

Basarabia”³². La finalul conferinței participanții din 16 state au adoptat Declarația de la Chișinău din 28 iunie 1991, prin care s-a condamnat Pactul Molotov-Ribbentrop ca unul ilegal și îndreptat împotriva umanității. În Declarația de la Chișinău acțiunile sovietice sunt calificate drept act de agresiune în urma căruia Basarabia, Nordul Bucovinei și Ținutul Herța au fost „anexate de către Uniunea Sovietică”. Participanții la conferință au afirmat că „Pactul și Protocolul său adițional secret sunt nule *ab initio*, iar consecințele lor trebuie eliminate”. Ei s-au pronunțat în favoarea unor „soluții politice care să conducă la eliminarea actelor de injustiție și abuz comise prin recurgerea la forță, dictat și anexiuni atât în perioada premergătoare, cât și în timpul desfășurării celui de-al II-lea război mondial, în deplin consens cu principiile Actului final de la Helsinki și ale Cartei de la Paris pentru o nouă Europă”³³. Subiectele dezbătute la conferință și declarația finală au avut un ecou larg în societate, însă ele nu erau pe placul tuturor. De aceea, prima încercare de a transmite la Televiziune, în seara zilei de 26 iunie, lucrările conferinței a fost cu surprize. Regizorii au constatat că lipsește sunetul de pe înregistrările video. Problema a fost rezolvată prin ajustarea înregistrărilor video și a celor audio de la Radio și, astfel, transmisiunea a avut loc³⁴. Straniu este și faptul că lucrările conferinței, deși au fost adunate, nu au văzut lumina tiparului până în prezent. Totodată, observăm că Declarația Conferinței Internaționale de la Chișinău a fost reflectată și în Declarația de independență a Republicii Moldova din 27 august 1991.

În perioada 18-21 august 1991, la Moscova are loc o tentativă de lovitură de stat, organizată de un grup conservator cu intenția de a împiedica destrămarea URSS, sau așa-numitul puci anti-Gorbaciov. La 18 august 1991, G. Ianaev, vicepreședintele URSS, a semnat un decret prin care își asuma exercitarea atribuțiilor de președinte al URSS începând cu 19 august 1991:

În legătură cu faptul că Mihail Sergheevici Gorbaciov, din motive de sănătate, nu-și poate exercita funcțiile de președinte al URSS, am preluat, în baza articolului 127 (7) al Constituției URSS, exercitarea obligațiilor de Președinte al URSS începând cu ziua de 19 august 1991³⁵.

---

³² „Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia”. Raportul prezentat de Alexandru Moșanu, doctor, profesor, Președintele Parlamentului Republicii Moldova, 26 iunie 1991, M. Cernencu, A. Petrencu, I. Șișcanu, *Crestomație la istoria românilor, 1917-1992*, Editura Universității, Chișinău, 1993, pp. 249-273.

³³ Declarația de la Chișinău a Conferinței Internaționale „Pactul Ribbentrop-Molotov și consecințele sale pentru Basarabia”, 26-28 iunie 1991, în M. Cernencu, A. Petrencu, I. Șișcanu, *op. cit.*, p. 274.

³⁴ Din discuțiile cu jurnalistul V. Saharneau.

³⁵ Decretul vicepreședintelui URSS cu privire la exercitarea obligațiilor de președinte al URSS începând cu 19 august 1991, 18 august 1991, în *Noutățile Chișinăului*, 20 august 1991.

În aceeași zi, conducerea sovietică, în persoana lui G. Janaev, V. Pavlov și O. Baklanov, declară stare de urgență în URSS și creează Comitetul de Stat pentru Starea de Urgență (CSSU al URSS):

1. În conformitate cu articolul 127 (7) al Constituției URSS și cu articolul 2 al Legii URSS „Cu privire la statutul juridic al stării de urgență” și satisfăcând cerințele largi ale populației cu privire la necesitatea adoptării celor mai hotărâte măsuri de preîntâmpinare a alunecării societății spre o catastrofă națională, de asigurare a legalității și ordinii, se instituie starea de urgență în unele localități ale URSS pe un termen de șase luni, începând cu ora 4 (ora Moscovei) a zilei de 19 august 1991.
2. Constituția URSS și legile URSS au o supremație necondiționată pe întreg teritoriul URSS.
3. În scopul administrării și efectuării eficiente a statutului stării de urgență, se instituie Comitetul de Stat pentru Starea de Urgență în URSS (CSSU al URSS), în următoarea componență: O. D. Baklanov – prim-vicepreședinte al Consiliului de Apărare al URSS, V. A. Krucikov – președinte al Comitetului pentru Securitatea Statului al URSS, V. S. Pavlov – prim-ministru al URSS, B. K. Pugo – ministru al Afacerilor Interne al URSS, V. A. Starodubțev – președinte al Uniunii Țăranilor al URSS, A. I. Tizeakov – președinte al Asociației Întreprinderilor de Stat și Obiectivelor din Industrie, Construcții, Transporturi și Telecomunicații ale URSS, D. T. Iazov – ministru al Apărării al URSS, G. I. Ianaev – președinte al URSS.
4. Hotărârile CSSU al URSS sunt obligatorii pentru executarea necondiționată de către toate organele puterii și ale administrației, de către persoanele oficiale și cetățenii de pe întreg teritoriul URSS”³⁶.

La Chișinău atmosfera a fost una plină de neliniște, însă relativ stabilă, conducerea republicii reușind să mențină situația sub control. La 20 august 1991, Televiziunea și Casa Radioului de la Chișinău au fost luate sub pază de oamenii care optau pentru democrație, iar președintele Republicii Moldova a emis Decretul cu privire la crearea Consiliului Suprem de Securitate al Republicii Moldova. Conducerea de la Chișinău a condamnat lovitura de stat de la Moscova și a solicitat tuturor statelor și popoarelor lumii să adopte o poziție drastică față de comitetul pucist anticonstituțional³⁷.

---

³⁶ Declarația conducerii sovietice despre instituirea stării de urgență în unele localități ale URSS începând cu ora 4 (ora Moscovei) a zilei de 19 august 1991. Semnatari G. Janaev, V. Pavlov, O. Baklanov, în *Sovetskaja Moldavija*, 20 august 1991.

³⁷ Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova cu privire la situația din Republica Moldova în legătură cu lovitura de stat din URSS, Chișinău, 21 august 1991, în M. Cernencu, A. Petrencu, I. Șișcanu, *op. cit.*, pp. 280-281.

La 21 august 1991 a fost adoptată Declarația Parlamentului Republicii Moldova prin care se condamnă acțiunile de la Moscova, lovitură de stat fiind calificată „drept o gravă crimă de stat îndreptată împotriva suveranității republicilor, care poate aduce popoarelor prejudicii enorme”. Prin această Declarație, organul legislativ îi îndemna pe soldații și ofițerii Armatei Sovietice să nu ia parte la acțiuni ce contravin normelor constituționale și să nu uite de necesitatea respectării drepturilor omului și a organelor legitime ale puterii de stat locale, iar cetățenii Republicii Moldova erau chemați să respingă calea violenței și a dictatului, iar în caz de uzurpare a puterii de stat, să manifeste nesupunere civică³⁸. Totodată, la 21 august 1991 Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Hotărârea cu privire la situația din Republica Moldova în legătură cu lovitură de stat din URSS, prin care se declara că M. Gorbaciov a fost înlăturat nelegitim din funcția de președinte al URSS de către un grup de aventurieri politici de orientare reacționară și se aproba Declarația Parlamentului Republicii Moldova privind situația din URSS. La fel, se propune deputaților poporului ai URSS din partea Moldovei ca la apropiată sesiune a Sovietului Suprem al URSS să ceară demisia lui A. I. Lukianov, președinte al Sovietului Suprem al URSS, pentru poziția și rolul lui în evenimentele de la 18-19 august 1991. În hotărâre se cere organelor republicane și locale să se conducă în activitatea lor cu strictețe de legislația republicii, iar Comitetul pentru Securitatea Statului, Ministerul de Interne și Procuratura Republicii Moldova, de comun acord cu organele autoconducerii locale, să stabilească persoanele care au executat deciziile ilegale ale Comitetului de Stat pentru Starea Excepțională în URSS sau au contribuit la îndeplinirea lor și să le tragă la răspundere conform legii³⁹.

La 22 august 1991, M. Gorbaciov revine la Moscova, după trei zile de arest petrecute la reședința din Crimeea, iar la 25 august demisionează din funcția de secretar general al PCUS, ceea ce a însemnat căderea puterii partidului unic în URSS. La 23 august 1991, Prezidiul Parlamentului Republicii Moldova aprobă Hotărârea cu privire la Partidul Comunist din Moldova, prin care „se interzice activitatea Partidului Comunist din Moldova pe întreg teritoriul republicii și se naționalizează întreaga avere a PCM”⁴⁰. În aceeași zi, M. Snegur, președintele Republicii Moldova, solicita, printr-o telegramă oficială, ajutorul lui M. Gorbaciov, președintele URSS, și al lui B. Elțin, președintele RSFSR, în problema acțiunilor liderilor separatiști din autoproclematele republici nistreană și găgăuză (Smirnov, Ryleakov, Pologov, Topal, Chindighelean ș.a.) și a susținerii lor de către I. Morozov, șeful Comandamentului Districtului

---

³⁸ Declarația Parlamentului Republicii Moldova, 21 august 1991, în *Sfatul Țării*, 22 august 1991.

³⁹ Hotărârea cu privire la situația din Republica Moldova în legătură cu lovitură de stat din URSS, în: *Moldova suverană*, 22 august 1991.

⁴⁰ Hotărâre cu privire la Partidul Comunist din Moldova, nr. 683-XII din 23.08.1991, în: *Sfatul Țării*, 24 august 1991.

Militar Odesa. În telegramă se menționa că liderii separatiști din Moldova au susținut oficial lovitura de stat din august 1991 și ar trebui, prin urmare, să fie considerați un comitet criminal care continuă să acționeze în spiritul „Comitetului de Stat pentru Stări Excepționale”, cu sprijinul trupelor Districtului Militar Odesa. În acest context, M. Snegur îl roagă pe M. Gorbaciov să dea dispozițiile corespunzătoare Comandamentului Districtului Militar Odesa pentru încetarea acordării ajutorului criminalilor de stat sus-menționați⁴¹.

Puciul de la Moscova a fost o ultimă încercare a unui grup de nomeclaturiști de la Moscova, în special din rândul organelor de forță, de a menține URSS. Reacția majorității republicilor unionale a fost diametral opusă intenției puciștilor. După evenimentele de la Moscova a urmat valul declarațiilor de independență ale republicilor unionale: 24 august – Ucraina, 27 august – Moldova, 31 august – Uzbekistan și Kirghizia (ori Kyrgyzstan), 9 septembrie – Tadjikistan, 18 octombrie – Azerbaidjan etc., ultimul declarându-și independența Kazahstanul, la 16 decembrie 1991.

La 27 august 1991, Parlamentul Republicii Moldova, prin vot nominal, aprobă Declarația de independență și imnul național „Deșteaptă-te, române”. Din numărul total de 371 deputați, 278 deputați au votat *pro*. Prin declarația de independență s-a declarat:

Republica Moldova este un stat suveran, independent și democratic, liber să-și hotărască prezentul și viitorul, fără nici un amestec din afară, în conformitate cu idealurile și năzuințele sfinte ale poporului în spațiul istoric și etnic al devenirii sale naționale⁴².

În condițiile colapsului URSS, anul 1991 a constituit pentru Republica Moldova începutul procesului de construire a unui stat democratic și independent. Din momentul adoptării Declarației de independență, Republica Moldova devine subiect de drept internațional și adresează ONU și Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa (CSCE) cererea de a fi admisă ca membru cu drepturi depline în aceste organizații și se declară disponibilă să adere la Actul final de la Helsinki și la Carta de la Paris pentru o nouă Europă. La 3 septembrie 1991 are loc stabilirea frontierei de stat a Republicii Moldova și este semnat Decretul privind retragerea de pe teritoriul republicii a trupelor Armatei Sovietice. La momentul declarării independenței, Republica Moldova cuprindea o suprafață de 33 700 km², avea o populație de 4 366 300 de locuitori, din care 53% locuiau în mediul rural, era organizată administrativ în 40 de raioane. La

---

⁴¹ Telegramă Președintelui URSS, tov. Gorbaciov M.S. Copie: Ministrului Apărării al URSS. Copie: Președintelui RSFSR, tov. Elțin B.N., Chișinău, 23 august 1991, M.I. Snegur, Președintele Republicii Moldova.

⁴² P. Sandulachi, *Declarația de Independență. Adoptarea. Distrugerea prin ardere. Restabilirea*, Combinatul poligrafic, Chișinău, 2011.

finele anului 1991, conform datelor Raportului dezvoltării umane al ONU, Republica Moldova se plasa pe locul 64 în lume.

România este prima țară care recunoaște independența Republicii Moldova și acest lucru se întâmplă la 3 septembrie 1991, lucru care a fost interpretat diferit: unii au considerat acest act ca un gest de prietenie și bună vecinătate, alții l-au considerat ca un gest de renunțare a României la ideea de reunire cu Basarabia, teritoriu ocupat abuziv de URSS în 1940. Federația Rusă a recunoscut Republica Moldova doar pe 8 decembrie 1991, „după ce a obținut promisiunea lui Mircea Snegur de a semna tratatul de constituire a Comunității Statelor Independente (CSI)”⁴³. În august 1991 s-au stabilit relații diplomatice între România și Republica Moldova la nivel de ambasadori. La început, a funcționat un consulat cu sediul la Iași, iar la 24 ianuarie 1992 a fost deschisă Ambasada Republicii Moldova la București.

La 8 decembrie 1991 au avut loc primele alegeri prezidențiale în Republica Moldova, la care au participat 92% din electorat, din care 67,49% au votat pentru Mircea Snegur, care devine primul președinte al Republicii Moldova, ales prin sufragiu universal. În aceeași zi, președinții Rusiei, Bielorusiei și Ucrainei – B. Elțin, St. Šuškevič și, respectiv, L. Kravčuk – au semnat, la Belovežskaja Pušča, acordul de înființare a Comunității Statelor Independente și au proclamat încetarea existenței URSS. În acest context, Mihail Gorbaciov demisionează din funcția de președinte al URSS, devenind astfel primul și ultimul președinte al URSS.

Concluzii

După evenimentele din august 1991, o bună parte a lumii a crezut că acest colaps al Uniunii Sovietice reprezintă detașarea de trecutul totalitar, realitățile însă s-au dovedit a fi altele pentru o bună parte din republicile ex-unionale. Inițiativa celor trei președinți de la Belovežskaja Pušča a fost oficializată la 21 decembrie 1991, la Alma-Ata, prin semnarea Declarației, Protocolului și Convenției cu privire la CSI. Pe lângă Rusia, Belarus și Ucraina, au mai aderat încă opt state, care între timp deveniseră independente. Mircea Snegur, președintele RM, a semnat în numele țării aderarea la această organizație, al cărei scop era menținerea legăturilor economice între fostele republici sovietice și dezvoltarea cooperării dintre ele. De fapt, liderii celor trei state au decis păstrarea unui format de colaborare asociată sub umbrela unei structuri interstatale, prin care Rusia încerca să-și păstreze hegemonia, fapt dovedit în anii următori. Multiplele încercări de fortificare a CSI-ului s-au soldat cu eșec. În circumstanțele politice din Europa de Est, CSI este o structură, în mare parte, compromisă și ineficientă.

---

⁴³ I. Cașu, I. Șarov, *op. cit.*, p. 34.

Anul 1991 a fost un punct de start al independenței, comun pentru majoritatea republicilor unionale. Dar tranziția de la un regim totalitar la un sistem democratic s-a dovedit a fi diferită pentru fiecare stat postsovietic. În linii generale, pentru cei mai mulți cetățeni postsovietici, căderea sistemului sovietic a marcat începutul unui mare regres în toate sensurile: nivel de trai și sistem de protecție socială mai scăzut, acces limitat la educație de calitate, servicii și alte resurse publice etc. De aceea, în primii ani după colapsul URSS, numărul de sinucideri în statele postsovietice a crescut brusc⁴⁴. Astfel se poate explica fenomenul nostalgiei după regimul sovietic⁴⁵.

Bibliografie:

ANTOHI, S., TISMĂNEANU, V. (eds), *Between Past and Future: The Revolutions of 1989 and Their Aftermath*, Central European University Press, New York and Budapest, 2000 (versiunea română de Marilena Andrei, Elena Neculcea, Livia Szász, *De la utopie la istorie: Revoluțiile din 1989 și urmările lor*, Ed. Curtea Veche, București, 2006).

CAȘU, IGOR, ȘAROV, IGOR, *Republica Moldova de la Perestroikă la independență, 1989-1991. Documente secrete din arhiva CC al PCM*, Ed. Cartdidact, Chișinău, 2011.

CERNENCU, M., GALBEN, A., RUSNAC GH., *Republica Moldova: istoria politică (1988-2000). Documente și materiale*, Chișinău, 2000.

CERNENCU, M., PETRENCU, A., ȘIȘCANU, I, *Crestomație la istoria românilor, 1917-1992*, Ed. Universitas, Chișinău, 1993.

CIMPOEȘU, D., MUSTEAȚĂ, S., *BASARABIA LA UN SECOL DE LA MAREA UNIRE. O istorie politică a Republicii Moldova (1991-2018)*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2018.

COJOCARU, GH.E., *Separatismul în slujba Imperiului*, Chișinău, 2000.

COJOCARU, GH.E., *1989 la est de Prut*, Ed. Prut Internațional, Chișinău, 2001.

COJOCARU, GH.E., *Tratatul de Uniune Sovietică*, Ed. Civitas, Chișinău, 2005.

DAHRENDORF, R., *Reflecții asupra revoluției din Europa*, Ed. Humanitas, București, 1993.

DOM, R., *Fragile Loyalität zur Republik Moldau. Sowjetnostalgie und ‚Heimatlosigkeit‘ unter den russischen und ukrainischen Minderheiten*, De Gruyter Oldenbourg, München, 2017.

Lester, D., „Suicide and homicide after the fall of communist regimes”, în *European Psychiatry* 13, 1998, pp. 98-100.

LUCINSCHI, P., *Moldova și moldovenii. De ce țara noastră este mereu la răscruce? (încercare de răspuns la întrebare)*, Ed. Cartea Moldovei, Chișinău, 2007.

MÂNDĂCANU, V., „Ecologia spiritului”, în *Nistru*, nr. 4, 1988.

MORARU, A., *Istoria românilor. Basarabia și Transnistria (1812-1993)*, Chișinău, 1995, p. 524.

---

⁴⁴ D. Lester, „Suicide and homicide after the fall of communist regimes”. In: *European Psychiatry* 13, 1998, 98-100.

⁴⁵ M. Nadkarni, O. Shevchenko, „The Politics of Nostalgia: A Case for Comparative Analysis of Post-socialist Practices”, în *Ab Imperio* 2, 2004, pp. 482-518; M. Todorova, Z. Gille, *Post-communist Nostalgia*, Berghahn Books, New York, 2010; R. Dom, *Fragile Loyalität zur Republik Moldau. Sowjetnostalgie und ‚Heimatlosigkeit‘ unter den russischen und ukrainischen Minderheiten*, De Gruyter Oldenbourg, München, 2017, pp. 125-137.

- NADKARNI, M., SHEVCHENKO, O., „The Politics of Nostalgia: A Case for Comparative Analysis of Post-socialist Practices”, în *Ab Imperio* 2, 2004, pp. 482-518.
- SANDULACHI, P., DARIE, V. (coordonatori), *Parlamentul Independenței*, Combinatul poligrafic, Chișinău, 2010.
- SANDULACHI, P., *Declarația de Independență. Adoptarea. Distrugerea prin ardere. Restabilirea*, Combinatul poligrafic, Chișinău, 2011.
- SNEGUR, M., *Labirintul destinului. Memorii*, Fundația „Draghiștea”, Chișinău, vol. 1, 2007; vol. 2, 2008, vol. 3, 2013, vol. 4, 2013, vol. 5, 2013, vol. 6, 2013.
- ȘIȘCANU, I., VĂRATEC, V. (selecție), MATEI, V. (prefață), *Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia*, Universitas, Chișinău, 1991.
- TĂNASE, S., *Istoria căderii regimurilor comuniste. Miracolul revoluției*, ed. a II-a, Ed. Humanitas, București, 2009.
- TISMĂNEANU, VL., *Revoluțiile din 1989. Între trecut și viitor*, (trad. în rom. de Dragoș și Cristina Petrescu), Ed. Polirom, Iași, 1999.
- TODOROVA, M., GILLE, Z., *Post-communist Nostalgia*, Berghahn Books, New York, 2010.
- VARTIC, A., *SNEGUR*, Ed. Basarabia, Chișinău, 1996.